

CONCEPȚIA STILISTICĂ A LUI SEXTIL PUȘCARIU

Unanim acceptată, constatarea că în opera lui Sextil Pușcariu există numeroase considerații rodnice referitoare la aspectele de fond¹ ale cercetării faptelor de stil nu a impulsionat realizarea unor studii menite să pună în valoare viziunea lingvistului asupra sarcinilor stilisticii, considerată ca disciplină aflată la confluența retoricii cu poetica, estetica și lingvistica.

În ansamblu, cercetările întreprinse de Pușcariu și de reprezentanții cercului lingvistic pe care el l-a inițiat sunt convergente cu tendințele profilate în lingvistica europeană de la finele secolului al XIX-lea și din prima jumătate a veacului al XX-lea (Frisch 1995, Morpurgo Davies 1998, Malmberg 1963, Fix *et alii* 2008). O enumerare a axelor de cercetare lingvistică menționate în scrierile științifice și memorialistice ale creatorului Muzeului Limbii Române semnaleză că nucleul viziunii neogramaticilor a fost îmbogățit cu elemente rodnice ale orientărilor mai mult sau mai puțin legate de matca gândirii saussuriene (școala geneveză, cercul lingvistic praghez, funcționalismul promovat de Karl Bühler) ori dezvoltate în paralel cu aceasta (idealismul german și neolingvistica italiană).

Acest complex efort de sublimare a cunoștințelor despre limbă într-o concepție fondatoare se observă atât pe terenul studiilor de lingvistică istorică, cât și pe teritoriul nou-apărutei stilistici. În acest punct, se impune precizarea că disciplina numită stilistică nu s-a constituit ca ansamblu unitar de ipoteze, concepte și metode de lucru, ci s-a plămădit prin intrarea în concurență a mai multor teorii dezvoltate de reprezentanții unor școli cu epistemologii distincte, chiar divergente. Această concurență a presupus, mai întâi, desprinderea stilisticii de sub puterea forțelor ce o le-gau, prin tradiție, de retorică și de estetica filosofică.

Sub impulsul marelui proiect antropologic humboldtian (Karabétien 2002), momentul în care stilistica își fixează o identitate specifică corespunde perioadei dintre 1850 și *fin de siècle*, când se consolidează, în mediul elitelor, ideea că stilul este oglinda vie a spiritului uman, iar aceasta trebuie desferecată din rama străve-

¹ Un inventar preliminar al problemelor de stilistică care l-au preocupat pe savantul român nu poate neglija următoarele aspecte elementare:

- a) delimitarea statutului stilisticii ca disciplină axată pe cercetarea variației diafazice;
- b) problematizarea unei metodologii adecvate de analiză stilistică și fondarea unui grup de specialiști interesați de lucrul cu respectiva metodologie;
- c) examinarea relevanței cultural-istorice a unor fapte de stil în raport cu tradițiile instituite în arta compoziției;
- d) studierea proceselor de generare și funcționare a faptelor de stil, în acord cu observația că valorile expresive se manifestă, pe de o parte, în întreg materialul constitutiv al limbii (fonetic, gramatical, lexico-semantic) și, pe de altă parte, ele reflectă abilitatea naturală a omului de a face uz de diverse categorii de resurse semiotice;
- e) schițarea unei tipologii a stilurilor.

chii arte a elocinței. În spațiul anglofon, de pildă, învățați precum Herbert Spencer au motivat apariția faptelor de stil prin explicații de natură psihologică, postulând existența unui *principiu al economiei energiilor mentale*², conform căruia

„cu cât se acordă mai mult timp și mai multă atenție înțelegerii fiecărei propoziții, cu atât mai puțin timp și cu atât mai puțină atenție vor fi acordate ideii conținute” (Spencer 1892, p. 3).

Altfel spus, cu cât eficiența economică a unui enunț este mai mare, cu atât mai pregnantă este forța de sugestie a respectivei comunicări verbale. Grație acestui principiu de configurare stilistică, expresia lingvistică reflectă, deși în chip imperfect, personalitatea ființei umane. Exemplele literare întrebuintate pentru a ilustra considerațiile teoretice întăresc ideea că scrisul artistic are cel mai pronunțat relief stilistic. Astfel de interpretări ale negocierii expresive în care se angajează protagoniștii actului de comunicare au fost concurate, în spațiul cultural german, de încercări teoretice în care răsunau viu ecourile filosofiei idealiste și ale ideologiei romantice³. Ca și în cazul intuițiilor avansate de Spencer, definirea stilului ca liant între o formă lingvistică și conținutul ideatic reprezentat prin această formă (Steinthal 1866, Wackernagel 1873) a fost mai cu seamă susținută prin recurs la textele literare. Se poate, așadar, constata că, prin dezvoltarea filologiei și prin avântul studiilor literare, stilistica a ieșit de pe orbita retoricii și a fost înglobată în câmpul de atracție al științelor literaturii.

Obiectul de cercetare al acestei discipline născute în orizontul literaturii era stilul, dar unghiul din care această noțiune-cheie era luată în considerare se îndepărta de tradiția retorică potrivit căreia elocuția este o operație de înveșmântare lingvistică a gândirii sau un proces de ornare, în funcție de circumstanțe, a unei comunicări verbale. În schimb, ea se apropia tot mai mult de ideea că în faptele de stil se răsfrânge ceva esențial din viața interioară a ființei omenești. Întrucât stilul este manifestarea unei individualități, a unei sensibilități creatoare, sarcina cea mai importantă a stilisticii ar fi aceea de a studia proprietățile de ordin subiectiv ale faptelor de limbă în care spiritul se lasă cuprins și exprimat, domeniul ei predilect de cercetare fiind arta literară.

Numită și *stilistică literară*⁴ sau *estetică*, respectiva arie de lucru savant ce presupunea împletirea cunoștințelor de filologie, istorie, critică și teorie literară cu cele de retorică, poetică și filozofie avea să resimtă presiunea din ce în ce mai intensă a studiilor izvorâte din doctrinele lingvistice întemeiate în Europa centrală și occi-

² Acest principiu al economiei energiilor mentale ar putea fi interpretat ca precursor al principului pragmatic al pertinentei, teoretizat de Dan Sperber și Deirdre Wilson (1995).

³ Pentru o prezentare detaliată, a se vedea Richter 2010.

⁴ În studiile actuale de stilistică este destul de răspândită confuzia între stilistica estetică propriu-zisă și analiza cu mijloace lingvistice a textului literar. Aceasta din urmă a fost animată de progresele înregistrate în lingvistica descriptivă din prima parte a secolului al XX-lea.

dentală în prima jumătate a secolului XX și reunite, cu mai mult sau mai puțin teme, sub umbrela unei așa-numite *stilistici lingvistice*⁵.

Acest al doilea moment, de tensiune între diversele concepții stilistice relative unele față de altele sau față de tradițiile premergătoare, poate fi reperat în lucrările unora dintre discipolii lui Ferdinand de Saussure, în special Charles Bally, lingvist considerat părintele stilisticii lingvistice, și Albert Sechehaye, co-editor al celebrului *Cours de linguistique générale* (1916) și autor al unei lucrări de psiholingvistică, *Programme et méthodes de la linguistique théorique. Psychologie du langage* (1908), în care au fost valorificate elemente cardinale ale concepției saussuriene⁶. Dacă luăm ca reper prima dintre lucrările de stilistică ale lui Charles Bally, *Précis de stylistique française* (1905), observăm că despărțirea „apelor” metodologice este lipsită de echivoc. Spre deosebire de preocupările de stilistică literară, adică studiile asupra stilului, centrate asupra valorii artistice a faptelor stilistice originale, de tip individual, stilistica lingvistică era orientată asupra mijloacelor expresive de tip afectiv prezente în limba vorbită de o comunitate dată⁷.

Deosebirile dintre cele două direcții sunt accentuate și în însemnările saussuriene:

„Cuvântul *stil* evocă ideea de persoană, de individ, de procedeu individual. (Stilul este omul însuși etc.) Într-un mod cu totul diferit, stilistica, concepută în maniera în care au ilustrat-o lucrările lui Bally, își propune să investigheze mijloacele de expresie ale limbii în măsura în care acestea sunt consacrate de uzul comun, în măsura în care intră în categoria faptului social, fiind, în consecință, fixate în afara individului. [...] Stilul depinde de individ, iar stilistica se plasează inițial deasupra individului, în sfera lingvistică sau socială. [...] Stilul depinde de limba scrisă, în vreme ce stilistica se plasează de preferință în afara limbii scrise, în sfera vorbirii pure” (Saussure 2004, p. 271–272).

În fond, concurența dintre orientările stilistice cu resort literar și cele cu pivot lingvistic era doar una din evidențele atomizării care se instaura în științele socio-umane. Lingvistica părea a se fărâmița în mai multe lingvistici, fapt subliniat chiar

⁵ A se consulta și Jordan 1975, p. 11 și urm. Un eseu interesant asupra tensiunilor dintre stilistica literară și cea lingvistică este realizat de Schaeffer 1997, p. 14–23.

⁶ Lucrările celor doi reprezentanți ai școlii lingvistice geneveze arată cât de profund a fost, în epocă, impactul psihologiei din a doua jumătate a veacului al XIX-lea asupra studiilor de lingvistică descriptivă din primele decenii ale secolului al XX-lea.

⁷ „Termenul *stilistică* sună cumva neplăcut în urechile francezilor; el este considerat a avea un iz întrucâtva germanic; cu toate acestea, este un termen clar și comod care permite deosebirea de alte părți ale lingvisticii a unei discipline care are un domeniu de sine stătător. Stilistica studiază mijloacele de expresie de care dispune o limbă, procedeele generale de care aceasta se folosește pentru a permite redarea în vorbire atât a fenomenelor din lumea exterioară cât și a ideilor, sentimentelor și a mișcărilor din viața noastră interioară, în general. Ea se ocupă cu raporturile care, într-o limbă dată, se stabilesc între lucrurile denumite și expresia lor și încearcă să determine legile și tendințele pe care le urmează acea limbă pentru a face posibilă exprimarea gândirii în toate formele sale. În sfârșit, ea își caută o metodă proprie prin care să descopere mijloacele de expresie, să le definească și să le clasifice, arătând care este uzul lor potrivit” (Bally 1905, p. 7 – trad. n., I.M.).

de Pușcariu, în însemnările referitoare la Primul Congres Internațional al Lingviștilor, organizat la Haga, în 1928⁸.

În contrast cu acest relief științific fărâmițat, concepția stilistică a lui Sextil Pușcariu și a unora dintre reprezentările școlii sale s-a edificat ca punte între polul literar și cel lingvistic, anticipând perspectiva asumată de Tudor Vianu, care denunța separația dintre stilistica literară și cea lingvistică, considerând-o artificială (Vianu 1957, p. 121–150). Totodată, merită adăugat că viziunea lui Pușcariu asupra naturii faptelor de stil este caracterizată de o schimbare de perspectivă, dinspre cea retorică, fructificată cu precădere în scrierile de istorie și critică literară, către cea de tip funcțional, prezentă în sinteze precum volumul *Limba română. Privire generală* (1940).

Când obiectul supus cercetării este *textul*, analiza stilistică se axează asupra aspectelor de ordin compozițional. Ca etapă esențială în realizarea unui act de limbaj călăuzit de reguli de elaborare și orientat către dezvoltarea anumitor efecte de receptare, stilul este considerat ca emblemă a unei individualități. Pușcariu are credința că valorile stilistice ale textului literar dau seamă despre personalitatea celui ce comunică (scriitorul) și despre orizontul de așteptări al celui cu care se comunică (cititorul).

Comentariul stilistic este adoptat ca probatoriu de validare a judecăților critice formulate din unghi cultural-istoric. În această privință, Pușcariu pășește pe calea școlii idealiste, prin care este restaurată, după aproape un secol, ideea că limba este o creație umană (Herder⁹), asemănătoare cu arta (Wilhelm von Humboldt¹⁰). Fluxurile și refluxurile care animă viața și specificul unei limbi depind de dialectica raportului dintre geniul marilor scriitori și spiritul popular. Etapele în care spiritul unui popor conferă limbii culoare și distincție sunt urmate de epoci în care „limbile și națiunile pot fi trezite și salvate de geniul individual al unor mari personalități” (Humboldt 2008, p. 195). În epocile de efervescență, „limba se smulge mai mult din banalitatea zilnică a vieții materiale și se ridică pe culmile dezvoltării pure a gândirii și a reprezentării libere” (*ibidem*). În indicarea acestui traiect evolutiv, gân-

⁸ „În general, impresia finală e mai mult descurajatoare. Toată lumea e oarecum nemulțumită cu felul de cercetare a limbii de până acuma. Metoda istorică și comparativă, prea mult întrebuințată, ajunsă până la rutină, nu mai satisface. Nu numai pentru că nu mai e mult de scos în această direcție, ci mai ales fiindcă lumea s-a convins că ea nu e singura ce merită a fi urmărită, nu este nici măcar cea mai interesantă. [...] *Dar în locul metodei istorico-reconstructive și a celei comparatiste nu a izbutit nimeni să pună altceva. S-au făcut încercări în diferite părți, fără ca ele să treacă peste granițele țării respective. În jurul unor personalități puternice s-au creat școli diferite, cu elevi convinși și chiar fanatici, care însă nu izbutesc să se impună. Suntem în plin regionalism lingvistic* [subl. n., I.M.]” (Pușcariu 1978, p. 806).

⁹ „Dată fiind conștiința care îi este proprie și a cărei acțiune s-a manifestat liber pentru întâia oară, ființa umană a creat limba. [...] Limba este organul natural al înțelegerii, simțul sufletului omenesc, așa cum puterea văzului a dus la formarea ochiului sau cum instinctul albinei a dus la apariția fagurelui. Încă de la origine, acest nou simț creat de minte este sau trebuie să fie, la rândul său, un mijloc de legătură cu ceilalți” (Herder 2002, p. 87, 97 – trad. n., I.M.).

¹⁰ „[...] în partea cea mai profundă și mai inexplicabilă a evoluției sale, limba se aseamănă cu arta” (Humboldt 2008, p. 127). În studiul introductiv ce prefătează ediția în limba engleză a operei lui Wilhelm von Humboldt, Hans Aarsleff argumentează că viziunea savantului german s-a dezvoltat sub influența concepției lui Denis Diderot.

direa lui Humboldt rezonează cu cea a lui Condillac, în accepția căruia „deși geniul limbilor depinde inițial de cel al popoarelor, dezvoltarea acestuia nu ar fi completă fără contribuția scriitorilor iluștri” (Condillac 2001, p. 186). În concordanță cu aceste filoaane ale filosofiei limbajului¹¹, Leo Spitzer acreditează ideea că scriitorul, în calitatea sa de locutor privilegiat, înalță expresia artistică a unei limbi la rangul matriceal de etimon spiritual. Prin transfigurare literară, faptele de limbă devin elemente stilistice relevante „pentru sufletul unei națiuni”¹².

Iată ce scrie și Pușcariu în legătură cu acest aspect, în introducerea la *Istoria literaturii române. Epoca veche* (ediția I, 1920, ediția a II-a, 1930):

„Influențele externe vor explica de multe ori pentru ce literatura noastră a luat anume direcții, dar dezvoltarea ei iese din sine: râul crește din apele ce se revarsă în el; creșterea unei literaturi o fac scriitorii ei însemnați, bărbații ei mari. Și fiind că fu vorba de «bărbații mari», e locul să spunem că metoda evoluționistă pe care o urmărim nu ne va împiedica să adoptăm într-o măsură oarecare și metoda biografică, care izvorăște dintr-o concepție individualistă a istoriei. Căci scriitorii mari sunt cei ce imprimă pecetea personalității lor literaturii unui popor, și, dacă ei sunt fiii epocii și ai țării lor și, prin urmare, sunt stăpâniți de ideile generale ale mediului în care trăiesc, nu e mai puțin adevărat că ei sunt și semănătorii de idei, că originalitatea lor modelează felul de a gândi al generațiilor viitoare” (Pușcariu 1987, p. 14).

Pe fondul acestor intuiții și idei ale căror tulpini au crescut fie în epoca iluministă, fie în epoca romantică, dar care au înmugurit în teoriile lingvistice din prima jumătate a secolului al XX-lea, adoptarea analizei stilistice ca metodă de lucru în filologie s-a dovedit benefică sub mai multe aspecte. În primul rând, analiza stilistică a înlesnit cercetarea textelor în funcție de elementele lor interne: resurse și procedee compoziționale, tehnici de expunere, intenții și efecte expresive etc. Această deplasare dinspre context spre text, sau, în termenii lui Leo Spitzer (1970, p. 60), dinspre suprafață spre „centrul vital intern” al operei, a permis desfășurarea unor dezbateri mai complexe și mai precise asupra genezei, circulației și relevanței culturale pe care textele le au. În al doilea rând, considerațiile de natură stilistică au stabilizat studiul filologic pe versantul obiectivității, din moment ce atenția acordată mecanismelor de articulare textuală a favorizat rafinarea instrumentelor de anali-

¹¹ A se vedea, de exemplu, considerațiile și comentariile formulate de Jean Starobinski, în Spitzer 1970, p. 17, și de Karabétien 2002.

¹² „Cel mai bun document pentru sufletul unei națiuni este literatura sa; dar aceasta nu este nimic altceva decât propria limbă, așa cum este ea scrisă de locutorii privilegiați. N-am putea cumva surprinde spiritul națiunii respective în operele sale literare cele mai importante? [...] Ceea ce aveam în minte era o definiție mai riguroasă științific a unui stil individual: o definiție de lingvist care să fi înlocuit remarcile ocazionale și impresioniste ale criticilor literari. După părerea mea, stilistica putea deveni un pod între lingvistică și istoria literară. Pe de altă parte, cunoșteam vechiul adagiu școlastic: *individuum est ineffabile*; orice efort pentru definirea individualității unui scriitor prin stilul său ar fi sortit eșecului? Replicam: deviația stilistică a individului în raport cu norma generală trebuie să reprezinte un pas istoric depășit de scriitor: ea trebuie să evidențieze o mutație în sufletul unei epoci, – mutație de care scriitorul a devenit conștient și pe care o transcrie într-o formă lingvistică necesar nouă” (Spitzer 1970, p. 53–54 – trad. n., I.M.).

ză lingvistică, în detrimentul lecturii impresioniste. În sfârșit, asemenea explicației etimologice care pune în evidență „rețeaua de relații dintre limbaj și spiritul vorbitorului” (Spitzer 1970, p. 53), comentariul stilistic pune în valoare „etimonul spiritual” (*ibidem*, p. 54) al individualității creatoare a unui scriitor.

Fără a îmbrățișa necondiționat vederile teoretice ale idealiştilor, Pușcariu a practicat o critică textuală prin care a creat o punte între istoria literară și cea lingvistică, între istoria vieții autorului și cea a textului, pe de o parte, și istoria limbii în care creatorul de text s-a exprimat, pe de altă parte. Sutele de pagini dedicate literaturii române din toate timpurile (Vaida 1972) oglindesc șlefuirea instrumentelor de analiză lingvistică, astfel încât ele să fie apte de a surprinde subtilitățile limbii scriitorilor. Filologul cultivă exemplaritatea (Dan C. Mihăilescu¹³) și propune evaluări critice interesante, bazate pe ilustrări textuale frecvent însoțite de comentarii stilistice sau de portrete și peisaje realizate într-un stil ca de frescă, economic, elegant și atractiv. Dacă se are în vedere statornicia cu care Pușcariu a recurs la textele literare pentru a le releva valoarea expresivă ori pentru a zugrăvi portrete remarcabile ale autorilor prețuiți, poate că nu ar părea exagerată constatarea că savantul clujean ar putea figura, alături de D. Caracostea și de Tudor Vianu, printre învățații care au impus critica stilistică în studiul istoric al literaturii române.

Când obiectul supus cercetării este *vorbirea*, stilul este interpretat ca manifestare a vieții interioare a vorbitorului. Expresia lingvistică codifică și transmite ceea ce vorbitorul simte, gândește și își imaginează. Analiza stilistică a vorbirii se întemeiază pe convingerea că limbile sunt apte să exprime raționamentele și sensibilitatea omenească deopotrivă: „Cele două feluri de exprimare, cel gramatical și cel stilistic, cel logic și cel afectiv, coexistă în limbajul nostru” (Pușcariu 1976, p. 123). Dubla natură a limbajului verbal are, în cercetările de stilistică ale vremii, un corespondent în opoziția pe care Charles Bally o stabilește între exprimarea lingvistică a ideilor și exprimarea lingvistică a stărilor afective, antiteză prin care, de altfel, este justificată delimitarea obiectului de cercetare al lingvisticii de obiectul de cercetare al stilisticii lingvistice¹⁴. La Pușcariu, distincția are rolul de a sublinia că faptele de stil sunt evidențe ale creativității și originalității vorbitorului¹⁵.

¹³ Cf. postfața la volumul *Istoria literaturii române. Epoca veche* (Pușcariu 1987, p. 245).

¹⁴ „Gândirea noastră oscilează între *percepție* și *emoție*; cu ajutorul lor *înțelegem* și *simțim*. Cel mai adesea căpătăm simultan *ideea* și *sentimentul* lucrurilor gândite; este adevărat, în proporții infim variabile, însă, pentru observația practică, se poate spune că [...] gândirea este orientată spre unul dintre acești doi poli, fără a-i atinge complet și are, după caz, o «dominantă» rațională sau o «dominantă» afectivă” (Bally 1951, p. 151–152 – trad. n., I.M.). Dualitatea *rațiune–sentiment* este înțeleasă ca opoziție de tip saussurian și legitimează discipline cu domenii de cercetare distincte: „Stilistica are ca punct de plecare ceea ce lingvistica are ca punct de sosire” (*ibidem*, p. 52).

¹⁵ „Alături de colectivitatea receptivă, nevoită să primească o normă convențională de expresie, valabilă pentru toți, e individul creator, care aduce aportul lui de originalitate la limba tradițională. Nu există subiect vorbitor, oricât de umil ar fi, care să nu adauge la expresia uzuală o notă individuală. Gramatica ne învață mijloacele de expresie care sunt întrebuințate în mod normal și admise de toți ca

Mai apropiată de tezele lui J. Gilliéron și de stilistica individualistă a idealiştilor decât de stilistica psihosociologică a școlii geneveze, considerarea faptelor de stil ca manifestări ale adaptabilității comunicative a vorbitorului¹⁶ dezvăluie solidaritatea dintre gramatică și stilistică¹⁷. Mai mult decât atât, în explicarea mecanismelor prin care este evidențiat coloritul stilistic al vorbirii, Sextil Pușcariu adoptă modelul funcțional propus de Karl Bühler. Arhitectura frazei, afirmă lingvistul român, „diferă chiar la același individ, după dispoziția sufletească, după «situația» în care se găsește și după pregătirea ascultătorului de a-l «ghici»” (Pușcariu 1976, p. 79). Ca și în cazul stilului artistic individual, analiza stilistică a unui idiolect presupune descrierea întregului material lingvistic: fonetic, gramatical, lexico-semantic. În acest context, trebuie arătat că Pușcariu este unul din primii cercetători români care acordă atenție sporită trăsăturilor fonostilistice și atitudinale ale unui idiolect, punctând adesea potențialul stilistic al producerii și receptării sunetelor. Pe lângă acest aspect, merită puse în lumină comentariile stilistice privind motivarea afectivă a mlădierilor de voce sau cele legate de selectivitatea receptării semnalelor acustice¹⁸, după cum merită amintite și observațiile privind valoarea expresivă a unor fapte și fenomene morfologice (imperativul, invocativele), sintactice (topica afectiv-stilistică) și lexico-semantice (redarea frazeologică a intensității superlative¹⁹, resortul stilistico-pragmatic al recursului la neologisme²⁰).

Studiul stilistic al vorbirii individuale a presupus adoptarea unei orientări de tip funcțional, iar *Organon*-ul propus de Karl Bühler (2011) s-a dovedit favorabil unei astfel de abordări, din moment ce, într-un act verbal, se codifică date privind locutorul, interlocutorul și realitatea. Cei trei poli funcționali, emițătorul, destinatarul și lumea, configurează ipostaze valorice distincte ale faptelor de limbă. Din perspectiva locutorului, semnele lingvistice acționează ca semnale, din punctul de vedere al interlocutorului ele sunt interpretate ca indicii, iar în raport cu obiectele și stările de lucruri, semnele limbii au valoare simbolică. Comentariile prin care Pușcariu susține ideea că în vorbirea dintre doi oameni se exprimă un raport social și se dezvoltă o legătură afectivă, prin „împătritul apel la atențiunea, fantazia, umorul și sentimentul ascultătorului” (Pușcariu 1976, p. 120), sunt sprijinite cu exemplificări care suscită și astăzi interes. De altfel, bogatul repertoriu de comentarii stilistice din volumul *Limba română. Privire generală* (1940) ne permite să concluzionăm că,

bune; stilistica ne arată partea de îmbogățire pe care o aduc limbii comune graiurile individuale” (Pușcariu 1976, p. 5).

¹⁶ „Amândouă aceste feluri de exprimare, și cel logic-discursiv, și cel afectiv-spontan, sunt „normale” și le întrebuițăm după împrejurări, având să alegem între ele pe cel mai potrivit cu împrejurările, precum alegem între două sinonime lexicale sau sintactice” (Pușcariu 1976, p. 123).

¹⁷ În concepția lui L. Spitzer, faptele de stil cu origine afectivă sunt supuse uzurii și se cristalizează ca elemente cu rol funcțional. Ceea ce la origine este fenomen stilistic poate deveni fapt gramatical.

¹⁸ A se vedea subcapitolele „Psihofonia” și „Eufonia” în Pușcariu 1976, p. 79–93.

¹⁹ *Ibidem*, p. 109–123.

²⁰ *Ibidem*, p. 394 și urm.

înainte de apariția lucrării lui D. Caracostea, *Expresivitatea limbii române* (1942) și a monografiei lui I. Jordan, *Stilistica limbii române* (1944), Sextil Pușcariu schițează descrierea stilistică a limbii române vorbite, în conformitate cu ierarhia nivelelor constitutive (fonetic, morfologic, lexico-semantic și sintactic) și în acord cu cele mai recente achiziții teoretice și metodologice din vremea sa. Nu doar vederile teoretice, ci și fațetele stilistice ale propriul scris au fost caracterizate de noutate și vitalitate. De-a lungul vieții, savantul a edificat o operă monumentală formată din sute de texte științifice, beletristice, publicistice, memorialistice și epistolare care își așteaptă editorii și exegeții. Descrierea acestor texte cu mijloacele actuale ale științelor limbajului va putea arăta și mai bine cât de originală a fost gândirea lui Pușcariu în problema stilului.

Concepută ca disciplină consacrată studiului valorilor expresive din planul vorbirii (*parole*), stilistica are, în concepția lui Sextil Pușcariu, menirea de a rafina studiul istoric al limbii și literaturii unui popor și de a reliefa faptul că limba este o arhitectură prin care se încheagă și se exprimă o viziune asupra lumii²¹.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

- Pușcariu 1974 = Sextil Pușcariu, *Cercetări și studii*. Ediție de Ilie Dan. Prefață de G. Istrate, București, Editura Minerva, 1974.
- Pușcariu 1976 = Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. I. *Privire generală*. Ediție de Ilie Dan. Prefață de G. Istrate. Note, bibliografie de Ilie Dan, București, Editura Minerva, 1976.
- Pușcariu 1978 = Sextil Pușcariu, *Memorii*. Ediție de Magdalena Vulpe. Prefață de Ion Bulei. Note și comentarii de Ion Bulei și Magdalena Vulpe, București, Editura Minerva, 1978.
- Pușcariu 1978 = Sextil Pușcariu, *Istoria literaturii române. Epoca veche*. Ediție de Magdalena Vulpe. Postfață de Dan C. Mihăilescu, București, Editura Eminescu, 1978.

*

- Bally 1905 = Charles Bally, *Précis de stylistique française. Esquisse d'une methode fondée sur l'étude du français moderne*, Genève, A. Eggimann & Cie, 1905.
- Bally 1951 = Charles Bally, *Traité de stylistique française*. Troisième édition, vol. I, Genève–Paris, Librairie Georg & C. S. A.–Librairie C. Klincksieck, 1951.
- Bühler 2011 = Karl Bühler, *Theory of Language. The Representational Function of Language*. Translated by Donald Fraser Goodwin and Achim Eschbach, Amsterdam–Philadelphia, John Benjamins, 2011.
- Condillac 2001 = Etienne Bonnot de Condillac, *Essay on the Origin of Human Knowledge*. Translated and edited by Hans Aarsleff, Cambridge, Cambridge University Press, 2001.
- Fix et alii 2008 = Ulla Fix, Andreas Gardt, Joachim Knape (eds.), *Rhetorik und Stilistik: ein internationales Handbuch historischer und systematischer Forschung/Rhetoric and Stylistics: an International Handbook of Historical and Systematical Research*, vol. I, Berlin–New York, Walter de Gruyter, 2008.
- Frisch 1995 = Helmuth Frisch, *Relațiile dintre lingvistica română și cea europeană*. Traducere de Marcel Roma, București, Editura Saeculum I.O., 1995.

²¹ „Felul cum se exprimă diferitele popoare corespunde unor mentalități diferite” (Pușcariu 1976, p. 11).

- Herder 2002 = Johann Gottfried von Herder, *Philosophical Writings*. Part II. *Philosophy of Language*. Translated and edited by Michael N. Forster, Cambridge University Press, 2002, p. 33–166.
- Humboldt 2008 = Wilhelm von Humboldt, *Despre diversitatea structurală a limbilor și influența ei asupra dezvoltării spirituale a umanității*. Ediție în limba română de Eugen Munteanu, București, Editura Humanitas, 2008.
- Jordan 1975 = Iorgu Jordan, *Stilistica limbii române*. Ediție definitivă, București, Editura Științifică, 1975.
- Karabétien 2002 = Etienne Stéphane Karabétien, *Pour une archéologie de la stylistique*, în „Langue française”, 135, 2002, nr. 1, p. 17–32.
- Malmberg 1963 = Bertil Malmberg, *Structural Linguistics and Human Communication. An Introduction into the Mechanism of Language and the Methodology of Linguistics*, Berlin–Heidelberg, Springer-Verlag, 1963.
- Morpurgo Davies 1998 = Anna Morpurgo Davies, *Nineteenth-Century Linguistics*, în Giulio Lepschy (ed.), *History of Linguistics*, vol. I–IV, Londra–New York, Longman, 1998.
- Richter 2010 = Sandra Richter, *A History of Poetics. German Scholarly Aesthetics and Poetics in International Context, 1770–1960*, Berlin–New York, Walter de Gruyter.
- Saussure 2004 = Ferdinand de Saussure, *Scrieri de lingvistică generală*. Text stabilit și editat de Simone Bouquet și Rudolf Engler, cu colaborarea lui Antoinette Weil. Traducere de Luminița Botoșineanu, Iași, Editura Polirom, 2004.
- Schaeffer 1997 = Jean-Marie Schaeffer, *La stylistique littéraire et son objet*, în „Littérature”, 105, 1997, p. 14–23.
- Spencer 1892 = Herbert Spencer, *Philosophy of Style*. Together with an *Essay on Style*, by T. H. Wright. With introduction and notes by Fred. N. Scott, Boston–New York–Chicago, Allyn and Bacon, 1892.
- Sperber–Wilson 1995 = Dan Sperber, Deirdre Wilson, *Relevance. Communication and Cognition*, Oxford, Blackwell Publishing, 1995.
- Spitzer 1970 = Leo Spitzer, *Art du langage et linguistique*, în idem, *Études de style*, Paris, Gallimard, p. 45–78.
- Steinthal 1866 = Heymann Steinthal, *Zur Stilistik*, în *Zeitschrift der Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft*, vol. IV, Leipzig, W. Friedrich, 1866, p. 465–482.
- Vaida 1972 = Mircea Vaida, *Sextil Pușcariu – critic și istoric literar*, Cluj, Editura Dacia, 1972.
- Vianu 1957 = Tudor Vianu, *Stilistica literară și lingvistică*, în idem, *Problemele metaforei și alte studii de stilistică*, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1957, p. 121–150.
- Wackernagel 1873 = Wilhelm Wackernagel, *Poetik, Rhetorik und Stilistik: Akademische Vorlesungen*, Halle, Verlag der Buchhandlung des Waisenhauses, 1873.

SEXTIL PUȘCARIU'S VIEWS ON STYLISTIC

(Abstract)

The paper inquires into the stylistic conception of Sextil Pușcariu, the founder of the Cluj School of Linguistics, in order to outline that this original Romanian linguist did not follow the steps of any doctrine or school of linguistics from the first half of the 20th century. Instead, he privileged a framework consistent with the idea that language mirrors the world-view of its users, and, in turn, style mirrors the inner life and creativity of language users, be they great writers or common speakers.

Cuvinte-cheie: limbă, lingvistică, stil, stilistică, Sextil Pușcariu.

Keywords: language, linguistics, style, stylistics, Sextil Pușcariu.

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”
Facultatea de Litere
Iași, Bd. Carol I, 11
mioan@uaic.ro